

Mete Tunçay ile Kemalizm Üzerine...

Emrah Akkurt

Liberal Düşünce'nin bir önceki sayısında Murat Belge ile yapılan bir mülakat ile başladığımız "Cari Sistemin Zihniyet Dünyası" adlı mülakat dizisine bu sayıda Mete Tunçay ile devam ediyoruz. Tarihçi kimliğinin yanında siyaset bilimi alanındaki çalışmaları ile de tanıdığımız Mete Tunçay, hayatı kendi referanslarına uydurmaya, kendi ideolojisini beşerî hayatın yegâne kılavuzu ilân edip bunların dışındaki şeyleri toplumsal hayattan tasfiye etmeye çalışan aydınların aksine, hayatı okumaya ve anlamaya çalışan bir entellektüel olarak karşımıza çıkıyor. Bilgilerinden ve yorumlarından azamî ölçüde faydalanmaya çalıştığımız Mete Tunçay, umuyoruz ki, bu söyleşi ile okuyucuların zihninde yeni bir pencere açılmasına yardımcı olacaktır...

Şu sorularla başlayabiliriz: Kemalizm nedir? Bir ideoloji midir? Özgün bir karakteri var mı, yoksa onu var olan ideolojik kalıplardan birine yerleştirmek mümkün mü?

Özgürlük konusunda olabilecek iki sistem vardır. İlkinde kural olarak her şey serbest, istisnaî olarak bazı şeyler yasaktır. Dolayısıyla böyle bir sistemde, yasak olmayan her şeyi yapmakta özgürüzdür. Öteki sistemde ise, her şey kural olarak yasaktır, bazı şeylere kural olarak izin verilir. Dolayısıyla izin verilmeyen şeylerin yapılması yasaktır. Türkiye'de yerleşik kalıplar bu ikinci türden bir geleneğin var olduğunu göstermektedir. Yani, bir şeyi yapmanıza izin verilmişse onu yapabiliyorsunuz. Bunu son zamanlarda kattığımız Yüksek Öğrenim Kanunu değişikliği toplantılarında bir kez daha fark ettim. Çünkü ben üniversite kanunu olarak bir çer-

çeve kanunu olsun, az şey söylensin ve bilimsel özgürlük ve akademik özerklik çerçevesinde üniversitelere diledikleri gibi örgütlenme hakkı verilsin diyordum. Fakat, inanılmaz bir şey! Üniversitelerarası Kurul'un görevleri 25 bent hâlinde yazılıyor. Yahu buna ne gerek var. Üniversiteleri rektörleri yönetir gibi bir madde yazsak. Hayır, olmaz! Eğer kanunda Üniversitelerarası Kurul veya rektör şunu yapacak, şunu yapabilir denmezse bu yapılamıyor. Dolayısıyla, bu bana şunu düşündürdü: Türkiye'de yerleşik anlayışa göre, ancak spesifik olarak yapmanıza izin verilen şeyleri yapmakta özgürsünüz, izin verilmeyen şeyleri yapamazsınız. Şimdi bu günahı Kemalizm'e yüklemek yanlış olur.

Kemalizm bir ideolojidir. Ancak, öyle çok özgün tarafları olan bir ideoloji değildir. Ben bu yakınlarda hayatımda ilk defa, Yıldız Üni-

versitesi'nden gelen bir davet üzerine devrim tarihi dersi vermeye başladım. O vesileyle bir kez daha Türkiye'de yazılmış devrim tarihi kitaplarına baktım. Bu kitaplar 19 Mayıs 1919'dan başlayıp genellikle 1930'ların başında, bilemedin 10 Kasım 1938'deki Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüyle bitiyor. Kitapların başında genellikle bilimin, hukukun vb.'nin niteliği üzerine uzun açıklamalar var. Neden devrim tarihi gibi tasvirî bir kitapta böyle bir şeye ihtiyaç duyuluyor. Bu bana Ortaçağ'daki skolâstik düşünceyi hatırlattı. Skolâstikğin özü, insanların imanlarını akılla, bilgiyle temellendirmek istemeleriydi. Ayrıca, insanlar bu yolla inandıkları şeyin doğru olduğunun da kanıtlanmasını istiyorlardı. Skolâstikğin projesi buydu. İşte Avrupa'da Ortaçağ sonundan, ergenlik döneminin sonuna kadar bu devam etti. Bu Kemalist devrim tarihi kitapları da Kemalizm'e inanışın bilimsel, pozitivist temelini vermek istiyorlar. Bu bakımdan bu konu bana skolâstik felsefeyi hatırlattı. Tabii, bütün üniversitelerde zorunlu olarak okutulan bu "devrim tarihi" bir ideolojik aşılama, endoktrinasyon dersi. Bu, 1933'de Darülfünun kapatılıp da İstanbul Üniversitesi kurulduğunda başlamış ve o zamandan beri de devam edip gelen bir şey. Belki o dönemde İtalyan faşizminin de benzer kursları vardı. Bütün sosyalist ülkelerde Marksizm, Leninizm kursları vardı. Bir çeşit yurttaşlık bilgisini, birtakım milliyetçi değerleri aşılama, onları yoğunlaştırmaya çalışan bir program. Şimdi, birçok liberal bu devrim tarihinin okutulmasından vazgeçilmesini istiyor. Bana öyle gelmiyor. Şöyle tanımlanırsa, Türkiye devrim tarihi faydalı, hatta zorunlu bir ders olarak tıp, mühendislik vb. öğrenimi görenlere de okutulması düşünülebilir: 19. yy.'ın başlarından, III. Selim, Tanzimat, Kırım Savaşı, Islâhat Fermanı, 1876 Anayasası, Abdülhamit dönemi, II. Meşrutiyet, I. Dünya Savaşı, Cumhuriyetin ilânı, ta 2000 yıllarına kadar dünya olaylarının genel gelişmesi

içinde Türkiye'nin nereden gelip nereye doğru gittiğini, çeşitli denemeleri, başarıları başarısızlıkları kapsayan iki dönemlik bir ders. Böyle bir dersin faydalı olacağını düşünüyorum. Devrim tarihini, meselâ, Boğaziçi Üniversitesi'ndeki Atatürk Enstitüsü böyle yorumluyor.

Liberaller de böyle yorumluyor. Ama bu dersin adı devrim tarihi değil de, örneğin, modernleşme tarihi vb. olsa daha iyi olur sanki?

İdeolojik endoktrinasyon dersi olarak değil. Amaç, nereden geldik nereye gidiyoruz konusunda genel bir fikir sahibi olmak. Tabii böyle bir dersin, meselâ tarih öğrenimi görenlere veya siyaset bilimi öğrenimi görenlere okutulması gerekemeyebilir. Çünkü onlar daha ayrıntılı olarak bu gelişmeyi görüyorlar. Ama, bir hekim için, bir mühendis için bu yararlı olabilir. Birkaç yıl önce AIESEC adındaki, üniversite öğrencilerini staja gönderen bir örgüt benden hakemlik yapmamı istedi. Ben de gidip oradaki birkaç öğrenci ile interview yapıp onları değerlendirdim. İstanbul Teknik Üniversitesi 4. sınıftan bir çocuk Adnan Menderes'i duymamıştı. Aydın Menderes diye anladı. Yok o değil, babasını kastediyordum dedim, bilmiyordu. Bu kadar kopukluk çok sağlıklı bir şey değil. Bunu zorunlu tutmak belki fazla paternalist bir tavır, ama, bana öyle geliyor ki, Türkiye'de üniversite okuyan birisi hiç değilse son iki yüzyılda dünya nereden nereye gidiyor, Türkiye bunun içinde neleri denedi, neleri başardı, neleri başaramadı diye kafasında bir canlandırırsa hiç fena olmaz. Şimdi Kemalizm'e dönecek olursak, ben bunun çok özgün bir şey olduğunu sanmıyorum. Çok pragmatik bir ideoloji, ama hiç şüphesiz bir ideoloji. Uzaktan da olsa Fransız Devrimi'nin ilkelerinden esinlenen, toplumu eğitim yoluyla dönüştürmek isteyen bir projedir. Toplum mühendisliği ama, özel bir toplum mühendisliği. Bütün nüfusa, bütün halka gitmek düşünülüyor. Zaten Türkiye Cumhuriyeti

kurulduğunda aşağı yukarı 10 milyonluk bir nüfusa sahipti. Şehirleşme denilen şey de bunun %20'sinden küçük. Nüfusun %80'ini köylü nüfusu oluşturuyor ve bunların büyük bölümü okuryazarlıktan yoksun. Şehirlerde yaşayan insanların içindeyse devlet memurları, öğretmenler gibi görece küçük öncü kadroyu bu devrim ruhuyla yetiştirmek, sonra da yavaş yavaş bu anlayışın daha genişlemesini sağlamak. Kemalizm'e baktığım zaman, şunu düşünmemek olanaksız. Acaba, Marksistler olsa onlar ne yapacaklardı? Modernleşme sanayileşme demektir, şehirleşme demektir; sanayileşme için enerji lâzım; onun için baraj yapalım, elektrik elde edelim, yani maddî yapıyı dönüştürerek modernleşmeyi sağlayalım gibi bir proje izlenirdi herhâlde. Yani Rusya'da ve diğer sosyalist ülkelerde tatbikatta komünizm aslında birer modernleşme, tarımsal yapıların endüstrileşmesi projesi gibi gelişti. Türkiye bu yolu seçmedi. Eğitim yolunu seçti. Eğitim yoluyla toplumu dönüştürmekte bir ölçüde de başarılı oldu ve yavaş yavaş köylü şehirli oranları yarı yarıya geldi, hatta şimdi şehirlerde yaşayanlar köylerde yaşayanlardan daha fazla oldu. Ama bu şehirleşme mi, yoksa şehirlerin köyleşmesi mi? Burası biraz tartışmalı. Çünkü pekâlâ biliyoruz ki, büyük şehirlerimizin nüfusunun yarısından çoğu gecekondu bölgelerinde yaşıyor ki, oradaki hayat herhâlde köylerdeki hayattan daha iyi olmakla beraber, çok da "urban", "civil" falan diye anlatılabilecek, o terimlerle tanımlanabilecek bir düzeyde değil.

*****

Mustafa Kemal Paşa bir Osmanlı subayı. Ve hiç şüphesiz bizim erken Cumhuriyet tarihinde onun ismi etrafında bir kişi tapısı terimiyle tarif edilebilecek bir şey doğdu, yükseldi. Andrew Mango'nun en son çıkan Atatürk biyografisini ben çok beğendim. Mango, Mustafa Kemal'i gerçekten seven,

ama belli bir akademik disiplin içinde bu hikâyeleri anlatan, üstelik Türkçe'yi bihakkin bilen bir adam. Çok iyi bir kitap yazmış. Bundan önce Kinross o kadar iyi değildi. Ne yazık ki, Türkçe'de onlarla karşılaştırılabilecek bir Atatürk biyografisi yok.

Şimdi bu tapı işini bir yana bırakacak olursak, Kemalizm belki Mahmut Şevket Paşa ile başlıyor. Yani, Hareket Ordusu'nun komutanı olarak 1909'da 31 Mart Ayaklanması'nı bastırmak üzere gelen Kafkasyalı Osmanlı subayı. Mahmut Şevket Paşa Hareket Ordusu'nun komutanı olarak geldikten sonra Harbiye Nazarı oldu, ordu müfettişi oldu ve Türkiye'de "hürriyetin ilanı" denen dönemde bir askerî diktatörlüğün elbiseli provası Mahmut Şevket Paşa ile yaşandı. Hatta kendisi Harbiye Nezareti'nden ayrıldıktan sonra bile bütün ordu isteklerini dikte edebilecek bir durumdaydı. Nitekim 1913 yılında da İttihatçılar Kâmil Paşa Hükümeti'ni Babiali Baskını ile devirip onu sadrazam yaptılar. Altı ay kadar bir süre Mahmut Şevket Paşa sadrazamlık yaptı. Bu aynı zamanda Mustafa Kemal'in de genç bir subay olarak Osmanlı Ordusu saflarında olduğu dönem. Biliyorsunuz, Mustafa Kemal, Hareket Ordusu'nda Hüseyin Hüsnü Paşa'nın kurmay başkanı olarak komuta heyeti içindeydi. İhtiraslı bir subaydı, öne çıkmaya meraklıydı. Herhâlde Mustafa Kemal Paşa'nın bu erken yıllarındaki en önemli faktör Enver ile rekabetiydi. Enver kendisinden daha genç olmakla birlikte hızla terfi etmişti. Mustafa Kemal Paşa ise, eleştirici, askerî disipline pek uymayacak itaatsizlikleri olan, hatta İttihat&Terakki üyesi olmakla birlikte, kesin olarak bilmiyorum, ama İttihat&Terakki kongresinde askerlerin siyasetten ayrılmasını savunduğu için kötü duruma düşen bir adam. İttihat&Terakki'de parti içi muhalefetin başka adamları da vardı. Meselâ, bir ara genel sekreterlik yapan Fethi Okyar. İttihat-

çılar sonunda Fethi Bey'i Sofya'ya sürüp kurtulma yolunu seçtiler ve ona "giderken Mustafa Kemal'i de götür" dediler. Mustafa Kemal de Sofya'ya ateşe olarak sürüldü. Sonra savaş patlayınca ısrar etti ve geldi. Tabii bu arada göz önüne alınması gereken bir Libya macerası var. Mustafa Kemal Paşa Trablusgarb Harbi'nden önce Libya'da görev yapmış İttihat&Terakki Kongreleri'ne de Kuzey Afrika delegesi olarak gitmişti. Ancak, Mustafa Kemal'in Misak-ı Milli'yi sanki çocukluğundan beri bir ideal olarak benimsemiş olan bakanların karşısında bir sorunu var. Libya Misak-ı Milli hudutları içinde değil. Ama o, mesleğinde ilerlemek isteyen biri ve bir Osmanlı yurtseveri(?) olarak Libya'ya gitti. Çünkü Enver Bey Libya'daydı. Her neyse, Mustafa Kemal Çanakkale'de bir varlık gösterdi, ama Çanakkale'de henüz yarbaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın, paşalık ünvanı o yıllarda henüz gelmemiştir. Çanakkale'de üzerinde yirmi kadar daha üst rütbeli subay vardı. En üst rütbede de Liman von Sanders Paşa vardı. Oysa bu Mustafa Kemal efsanesi anlatılırken 1915 tamamen Atatürk'ün eseri gibi gösteriliyor. 1930'lu yıllarda Almanlar Çanakkale Zaferi'ni kutlamaya kalkınca bizim basında kıyamet kopmuş. O dönemki gazetelere baktım, "nereden sizin oluyor" falan gibi ibareler var. Onlar da demişler ki, komutan Alman komutanı. Her savaş komutanının savaşı olarak düşünülür. Siz nasıl Başkumandanlık Muharebesi'ni Atatürk'e ithaf ediyorsanız, biz de Çanakkale'yi Liman von Sanders Paşa'nın zaferi olarak düşünüyoruz. Tabii haklı bir tarafı var bunun. Ama, özellikle 1930'lu yıllarda Atatürk'ün âdeta tek başına vatani kurtardığına inanılıyordu. Onun için bu durum bizimkilere çok ters gelmişti.

Mustafa Kemal Paşa hayatının hiçbir döneminde Teşkilâtı Mahsusa'ya bulaşmadı. Oysa pek çok nizamiye subayı bu işlere gir-

mişti. Meselâ, doğrudan doğruya bu Ermeni deportasyonu ya da sürgünü, tehciri işlerinde Mustafa Kemal'in bir "parmağı" yok, hatta sonradan, bu işleri onaylamadığını, tasvip etmediğini de söylüyor. Bunun dışında, meselâ, Mustafa Kemal'in I. Dünya Savaşı sonunda Yıldırım Orduları Komutanlığı'na getirilmesi, bu bir hafta on gün süren bir görevdi, çok abartıldı. Oysa Mustafa Kemal de Osmanlı Ordusu'nun diğer komutanları gibi Araplar'ın desteğini alan İngiliz kuvvetleri tarafından mağlûp ediliyor. Ve ordusunu Adana civarına çekiyor. Mütarekeden sonra en çok istediği şey harbiye nazırı olmak. Özellikle, Ahmet İzzet Paşa'nın kabinesinde kendisine bu makamın verilebileceğini umuyor. İttihatçılar da onu iyi sınav vermiş yetenekli bir komutan olarak görüyorlar. Bu gerçekleşmeyince Mustafa Kemal Anadolu'ya geçmeye karar veriyor. Soğukkanlılıkla baktığı zaman, Türkiye'nin ancak 1917'de Bolşevik İhtilâli'ni yapan kuvvetlerle işbirliği hâlinde Yunanlılar'a karşı direnebileceğini görüyor. Bu arada bir Kafkas Seddi var. Çünkü Bolşevik İhtilâli'nden sonra Kafkasya'daki bugün de devam eden bir Cumhuriyet, Bolşevik karşıtı rejimlerle kendi kendilerini yönetiyorlar. İşte Müsavatçı Azerbaycan, Daşnak Ermenistan ve Menşevik Gürcistan. Bunların hepsi Bolşevik Rusya'ya karşı İngilizler'den destek alıyor. Mustafa Kemal Paşa, daha Şişli'deki evinde Kafkas Seddini kaldırarak doğrudan bir ilişki kurup Ruslardan yardım alabileceğini düşünüyor. Ve bunu da gerçekleştiriyor. Bizim Milli Mücadelede üç buçuk yıl fiilen süren bir dönem esas itibarıyla, bir Türk-Yunan savaşı. Bu hikâyeler anlatılırken bir faktör görmezlikten gelinir. Yani, Yunanlılar'dan, İngilizler'den falan bahsedilir. Oysa gerçekte, Yunanistan'da kralcılar var, Venizelistler var, İngiltere'de devam eden savaş kabinesi, ki o bir liberal muhafazakâr koalisyonuydu. Ama liberal partiden Lloyd George başbakanı.

Bütün liberaller savaş sonunda kabineden ayrılınca liberal Lloyd George sırf muhafazakâr üyelerden oluşan kabinenin başkanı kaldı. Ve o Venizelus'a büyük bir sevgi duyuyor, Yunanlılar'ı destekliyordu. Ama bu devam etmedi, çünkü muhafazakârlar İngiltere'de geleneksel olarak Türk yanlısıdır. Liberaller Türk düşmanıdır. Gladstone'dan başlayan bir şey. Liberallerin, Türkler'in barbar kişiler oldukları, Müslüman olmayanlara zulümler yaptıkları yolunda önyargıları vardır. İhmal edilen şey şu, 1921'de Londra Konferansı İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklediği son tarih olmuştu. Londra Konferansı'ndan sonra İngiltere artık Yunan Ordusu'nun arkasında değildir. Dolayısıyla, 1921'de Sakarya, 1922'de Dumlupınar Savaşları'nı kazandığımız zaman Yunan Ordusu'nun arkasında artık İngiltere yoktu. Buradan anlaşılacak şey, ama dediğim gibi İngiltere gibi bir soyutlama yapmamak gerekiyor. Meselâ, pekâlâ biliyoruz ki, India Office'in başındaki bakan, yani Hindistan bakanı Türkler'in İstanbul'dan çıkartılmaması, Türklerin üzerine fazla gidilmemesi gerektiğini, böyle olursa Hindistan'daki, Pakistan'daki, Bangladeş'deki Müslümanları İngiliz buyruğu altında tutmanın mümkün olmayacağını söylüyor. Türkiye bunlardan yararlanmış, sonra bunları geniş ölçüde görmezlikten gelmeyi yeğlemiştir. Millî Mücadele anlatılarındaki efsanelerden biri, I. Dünya Savaş'ında Osmanlı'nın ilân ettiği cihatın hiç işe yaramadığıdır. Bize karşı İngiliz, Fransız sömürgelerindeki müslüman askerler savaştılar. Bu iddia tam doğru bir şey değil. Hatta bizim cephelede savaşan İngiliz askerlerinin çoğunluğunun Hintli müslümanlar olduğu vurgulanıyor. Bunun böyle olmadığını istatistiklerle *Tek Parti* kitabımda gösterdim.

*****

Şimdi ilginç olan şey, Millî Mücadele sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın bu I. Büyük

Millet Meclisi'yle olan ilişkisi. I. Meclis bana gerçekten bütün tarihimizde gururla bakabileceğimiz bir dönem gibi geliyor. Belki demokrasi ya da liberalizm terimlerini kullanmak doğru değil, ama çok geniş bir spektrumu kapsıyor. Sarıklı hocalardan, iyice solculara kadar var. Meselâ, Meclis döneminde ilk kurulan siyasi parti pek çoğunun sandığı gibi Halk Partisi değildir. Halk Partisi I. Dönem'den sonra 1923'de kuruldu, İzmir'in kurtuluşunun yıl dönümünde 9 Eylül 1923'de. Daha 1920 sonlarında Meclis içinde resmen kurulan ilk parti Resmî Komünist Fırkası'dır. İkinci kurulan parti Halk İştirakiyyun Fırkasıdır. Komünist Partisi'nin başında birçok Yeşil Orducu var. Kâtibi Umumi Hakkı Behiç Bey, eski dahiliye nazırı. (Bu kelimeleri Osmanlılar kullanıyordu. Ankara'dakiler vekil diyorlardı). Mustafa Kemal'e yakın, ama gerçekte sol İttihatçı olan insanlar var komünist partide. Ve Mustafa Kemal bütün bu insanlarla beraber hareket ediyor. Örneğin, o sarıklılar pek çok insanın sandığı gibi hep ikinci grubun mürtecileri falan değiller. I. Grupta da, II. Grup kadar ulemadan, yani sarıklı hacı hoca var. Mustafa Kemal Paşa meclis başkanı olarak bunlarla iyi bir diyalog sürdürdü. Ama o dönemde Mustafa Kemal'in kişisel hâkimiyete doğru gittiği yönünde işaretler vardı. 1876'da ilân edilen Kanun-i Esasi 1924 Anayasası'nın kabulüne kadar yürürlükte kaldı. Onun içindir ki 1921'de Teşkilât-ı Esasiye Kanunu diye bir kanunla 1876 sisteminin bazı maddeleri değiştirilmiştir. Sadece Teşkilâtı Esasiye Kanunu'yla değil, meselâ, Nisabı Müzakere Kanunu falan gibi hatta bazı Heyet-i Umumiye kararları ile o anayasa içinde bazı değişiklikler yapılmıştır. O anayasaya göre başkumandan padişaktır. Dolayısıyla, Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandan yapılması oldukça ilginç. Örneğin, Enver hiçbir zaman başkumandan olamadı, başkumandan vekiliydi. Padişah başkumandan-

dan olurdu. Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandanlık istemesi ve alması anayasaya göre padişaha ait olan bir yetkiyi istemesiydi. Bu, bugün pek önemi fark edilmeyen bir nokta. Belki ona Gazi ünvanı verilmesi de öyle. O dönemde gazi denildiği zaman akla Abdülhamit gelirdi. Abdülhamit'in tuğrasında "el gazi" yazar, Yunan harbinden dolayı. Gazi ünvanı esas olarak zamanında bir zafer kazanılan padişaha ya da özel izinle yüksek rütbeli komutanlara verilirdi. Gazi sözcüğü de yine bir şey gösteriyor. I. Dönemde Mustafa Kemal Paşa muhaliflerle pazarlık yaparak, tartışarak, onları ikna etmeye çalışarak işlerini yürüttü. I. Dönemin sona ermesi de tuhaftır. Çünkü 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bir ek maddesi vardı: Amaç gerçekleşinceye kadar meclis devam edecekti. Dolayısıyla I. Meclisin sona erdirilmesi için amacın gerçekleştiği kararının alınması gerekiyordu. Dolayısıyla anayasanın değiştirilmesi gerekiyordu.

*****

"Nutuk"ta yer alan Mustafa Kemal'in bir ifadesine dikkat çekmek istiyorum. Kitabımda da alıntı yapmıştım. Atatürk bir toplumda bir içtimâî istibdat varsa o içtimâî istibdatın belki siyasî istibdat kullanılarak üstesinden gelinebileceğini söylüyor ki, bu geniş ölçüde tek parti döneminin politikalarını açıklıyor.

Devrimlerin pek çoğunun lâiklikle sembolik olarak ilişkisi olduğunu ve en radikal devrimin de benim gözümde yazı devrimi olduğunu söyledim. Garip bir şey insanlar dinlerini yazıyla çok özleştiriyorlar. Meselâ, Anadolu'nun bir türkofon ortodoks halkı var, Karamanlı Rumlar. Bunlar Türkçe konuşuyorlar, hatta kilisede bile Türkçe ibadet ediyorlar. Ama iş yazmaya gelince Yunan alfabesiyle yazıyorlar. Yine türkofon Ermeniler var. Ermenice bilmeyen Ermeniler; ama bunlar Gregoryan kilisenin mensupları ve

onlar Ermeni harfleriyle Türkçe yazıyorlar. Yani, din açısından yazı dilden daha önemli. Dolayısıyla, en radikal devrim bu İslâm yazısını, İslâmiyetle özdeşleşmiş olan yazıyı terk edip pek çok insanın gözünde Hristiyanlıkla özdeş olan Lâtin alfabesini kabul etmek. Tabii bu arada başka şeyler de yapılıyor. İşte medenî kanun, borçlar kanunu, ceza kanunu gibi pek çok Batı kanunu ard arda tercüme edilerek ufak tefek değişikliklerle benimseniyor. Bu arada o dönemde gözden kaçan şeyler de var. Meselâ, yağmurdan kaçarken doluya tutuluyoruz. İslâmî aile hukuku yerine katolik aile hukukunu öne çıkaran bir sistemi alıp ilericilik yaptığımızı sanıyoruz. Bazen kasıtlı şeyler de var. Biliyorsunuz, son medenî kanununda, evlilikte mal ortaklığı rejimi kabul edildi. Tersine anlaşma yapılabiliyor. Bu sistem bizim mehz İsviçre Kanunu'ndaki sistemdi. Ama Türkçe'ye çevrilip kabul edilirken, sanki daha ilericilikmiş gibi aslında bayağı erkekleri kayıran bir biçimde mal ayrılığı rejimi kural olarak alındı ve mal ortaklığına evlenme mukavelesinde yer verilebilir diye bir hüküm konuldu. Bu ne kadar işledi, kaç kişi evlenirken mal ortaklığı sözleşmesi yaptı bilmiyorum, ama herhâlde ihmal edilebilecek bir şey. Dolayısıyla, bu Batı kanunlarının kabulünde de birtakım bize özgü şeyler var. Tabii bu çeviri yasalarla hukuk devrimi yapma işi ta Tanzimat'ta başlamıştı. İlginç bir nokta, meselâ, Tanzimat'ta birtakım idare hukuku, ticaret, hatta ceza kanunları tercüme edilip benimsendi. Fakat, birçok insanın gerici diye düşündüğü Abdülhamit bunların hiçbirini kaldırmadı. Yani, şeriat meraklısı bir padişah olsaydı, şeriatın taviz olarak verilen, şeriatın çıkma anlamındaki bu Batı kaynaklı yasaları kaldırması gerekiyordu. Böyle bir şey yapmadı. Bu süreç devam etti.

Kemalizm konusunda pek çok yerde anlattığım, ilginç bir anekdot vardır. Ben uzun yıllar önce Bulgaristan'da ziyaretçiye Türk

Bilimler Akademisi'nden bir Bulgar bana mihmandarlık yapıyordu. Cengiz Hakov Ben Kiril harflerini söküyorum; ama Bulgarca ya da Rusça bilmiyorum. Bir yerde Dimitrov'un adını gördüm. Ne yazıyor burada dedim. "Dimitrov Bulgaristan'ın yetiştirdiği büyük insanlardan biridir" yazıyormuş. Ne kadar kansızsınız dedim. Türkiye'de biz böyle bir şey yazsak superlative (enüstünlük derecesi) kullanırız: "En büyük insandır." Cengiz olmaz dedi. Niye olmuyor dedim? Dimitrov çoktan ölmüş ne sakınca var bunda? Yok dedi. Dimitrov en büyük ise Jivkov eşeğin biri mi demek istiyorsun. Bu bana müthiş bir perspektif verdi. Atatürkçülüğün bir tapı hâlinde yükselmesi, tabii onun sağlığında başladı, ama özellikle İnönü zamanında İnönü'yü eleştirmek isteyenlerin "gayretiyle" önemli bir ivme kazandı. Örneğin, İsmet Paşa paraya pula kendi resmini koyuyordu ve belki bu bir gelenek olarak devam edecekti. O zaman işte İsmet Paşa'ya doğrudan doğruya karşı çıkmaktan çekinen insanlar "Atatürk büyüktü" diyorlardı. Bir süre sonra İsmet Paşa'nın partisi uyanıyor. Tabii büyüktü, bizim partimizi o kurdu diyor ve böylece karşılıklı bir açık arttırma başlıyor. Demokrat Parti'nin de bu şeye büyük katkısı var tabii. Celal Bayar içtenlikle her şeyini Atatürk'e borçlu olan bir insan ve dolayısıyla Atatürk'ün hatırasına çok büyük saygı gösteriyor. Fakat, daha acıklı olanı, Türkiye'nin yaşadığı açık darbelerde, yani 60'da, 71'de ve 80'de Kemalizm'in bütün bu darbeleri meşrulaştıran ve idealleri gösteren bir ideoloji olarak kullanılması. Bu ilginç bir şey. Bugün Kemalizm deyince aklımıza Kenan Evren'in Kemalizm'i veya Tağmaç ve diğer komutanların 71'deki Kemalizm'i ya da Millî Birlik Komitesi'nin 60'daki Kemalizm'i geliyor. Bunlardan Atatürk sorumlu değil.

Peki, sizce Kemalizm'in özünde de böyle bir damar yok mu? Örneğin, Kemalizm için totaliter

ter bir dönüşüm, modernleşme projesi değil midir?

Ben siyaset bilimi kökenliyim. Yani tarihçiliğim sonradan çıkma bir şey. Ben bu totaliterlik kavramının gevşek bir mecaz olduğunu düşünüyorum. Totaliterlik Alman Nazizmi ve Stalin dönemi komünizmi için kullanılan bir şey. Onlarda bile kullanılması gevşek; çünkü totaliterlik devletin kişiye hiçbir özel yaşam alanı bırakmamacasına, aile içine, bütün insanların boş zamanlarına kadar nüfuz etmesi anlamına geliyor. Türkiye'de böyle bir şey arzu edilse bile olması zaten mümkün değildi. Çünkü bir teknoloji meselesi. Yani, devletin bu ölçüde müdahale etmesi zaten mümkün değil. Denetim araçları yetersiz, okullaşma yetersiz. Ama Kemalizm otoriter bir sistemdi, totaliter kelimesinin kullanılması haksızlık olur.

Ama, "totaliterizm" soyut bir kavram, olguları okumamızı, anlamamızı sağlayan bir analiz aracı. Dolayısıyla, bu soyut kavramın "gerçek" ile birebir örtüşmemesi, onun bu denli dar bir tanımın içine hapsedilmesini gerektirmez diye düşünüyorum. Bunun dışında, örneğin, bireylerin özel alanına müdahaleden bahsettiniz. Yanlış hatırlamıyorsam, hiçbir totaliter devlette insanların kılık kıyafetine bu derece uç bir müdahale yok ya da ne bileyim bir "dil devrimi"... Neler söyleyebilirsiniz?

Dil devrimi bize özgü bir şey değil. Daha radikal örnekler de var. Yunanlılar'ın yaşadığı bir halk Yunancası-resmî Yunanca kavgası 19. yy. sonunda Yunanistan'ı feci hâlde bölmüştür. Komünizm-anti-komünizm ayırımından çok daha derin bir ayırım olmuştur. Dil devrimi nasyonalist tarih görüşünün bir parçası olarak geliştirildi. Hatta başlangıçta dil devriminin demokratik olduğu bile düşünülebilir. Çünkü, amaç, kimsenin anlamadığı Servet-i Fünuncular'ın ağıdalı Osmanlıcası yerine herkesin anlayabileceği bir dil konuş-

maktı. Havaşın dili yerine sıradan insanın dili, dolayısıyla bu Ömer Seyfettinler ile edebiyatta başlayan şey niyet olarak demok-ratikti. Ama, gitgide bu dil devrimi yapay, halkın anlamadığı, sıradan insanın anlamadığı, yukarı sınıfa özgü bir hâl aldı. Ve bir anlamda aşırılıklarla “bütün dillerin aslı Türkçe’dir”, güneş dil teorisi falan gibi yerlere gitti.

İnsan yaşamının sosyal ve siyasî alanı diye bir ayrım yaparsak, dil denilen bu mevzuda tam olarak bu sosyal alanın, yani özel alanın dahilindeki şeydir. Buna yapılan bir müdahale de totaliterliğe işaret ediyor bir manada. Siyasî bir kavram olan “demokratikliğin” Dil devri-mini nitelemek için kullanılması bana çok anlamlıymış gibi gelmiyor...?

Başlangıçta niyetin demokratik olduğunu söyledim, devrimin demokratik olduğunu savunmadım. Her neyse ben totaliterlik kavramını Türkiye’nin 1920’ler, 30’lar, 40’lar si-yasetine uygulanmasının doğru olmadığını düşünüyorum. Faşizan unsurları içermekle birlikte, faşist de değildi. Çünkü, faşizm, daha farklı bir şeye dayanır. O da çok gevşek kullanılan, demokratik olmayan birçok re-jime yapıştirılan bir şey, ama faşizmin bir korporatizmdir. Meslekî temsil gücüne da-yanan bir şeydir. Siyasî temsili reddedip onun yerine meslekî temsili ikame etmeye kalkın ve loncalar hâlinde veya meslek bir-likleri hâlinde örgütlenen çıkarların siyasî mekanizmayı oluşturması... Faşizm İtalya’daki hâliyle böyle bir şeydi. Türkiye böyle bir şey yaşamadı. Herkes bu örgütlenmenin bazı unsurlarını taklit etti, ama Türkiye böyle bir şey yaşamadı. Ve her zaman dediğim gibi, demokrasi konusunda çok dikkatli dav-randılar. Recep Peker de dahil olmak üzere, demokrasiye karşı konuşan hiç kimse yoktu. Halk Partisi’nin içindeki katı kanatın temsil-cisi diye onu örnek veriyorum. Ama, mesele biz demokrasiyle yaşamak için yeteri kadar

geliştik mi, gelişmedik mi; gelişmediğimize göre bu daha uzak bir ideal olarak kalsın. Bu bakımdan da faşizmden ayrılıyor. Faşizmde açıkça demokrasiye bir cephe alma konsepti var.

İdeolojik zayıflıkları ya da felsefî backgro-undlarının güçlü olmaması da totaliterleşme-melerinin bir nedeni olabilir mi?

Trablusgarb’la başlayıp I. Balkan Harbi, II. Balkan Harbi, Harbiye Umumiye ve Mil-li Mücadele ki toplam 12 yıl süren savaş hâli, çok sayıda genç insan telef oldu. Bu Cumhu-riyet dönemine bir zayıflık getirdi. Belki da-ha önemlisi Osmanlı’nın kozmopolit yapısı içinde gayrimüslim unsurların ayıklanması, Ermenilerin yok edilmesi, Rumların kısmen katledilmesi, kısmen mübadeleye tâbi tutul-ması, zaten Yahudiler o kadar fazla değildi. Bu unsurlardan yoksun olması, bir de pek çok genç okumuş subay, aydın ve askerın Çanakkale’de, Sakarya’da ölmesi tabii Cum-huriyete zayıf bir kadro bıraktı. Bu adam kıt-lığı ciddi bir faktör. Belki felsefede çok derinleşme yoktu, ama bir felsefî sofistikaşyon (derinlik) olsa totaliterliğe daha kolay gider-ler miydi? Tam tersine, özgün değerleri daha çok benimseyen insanlar daha çok sayıda ola-bilirdi.

“Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yöne-timinin Kurulması” kitabınızın yayınlanma-sının ardından Forum dergisinde Aydın Yalçın ile girdiğiniz bir polemik var. Şunun için hatırlatıyorum bu olayı, Aydın Yalçın fikri serü-veninde dalgalanmalar, “kırılma”lar olmasına rağmen eserlerine, yaptıklarına bir bütün ola-rak baktığımız zaman kendisi için “liberaldi” diyebileceğimiz bir şahsiyet, ancak bir bakıyor-sunuz, kendisinden hiç beklenmeyen bir çıkışla sizin kitabınızı Kemalist jargondaki ifadelerle, onların ağızıyla eleştiriyor. Yani, bu ülkede sa-rvunduğu ilkeler itibarıyla Kemalizmden en uzakta olması gereken insanlar, değerleriyle

apaçık gelişmesine rağmen, ummadığımız bir rakit Kemalizmi müdafaa edebiliyor. Bu durum belki erken dönem Cumhuriyet kuşağı için anlaşılabilir bir şey. Ancak, sözünü ettiğim bu "sakatlığı" âdeta sistemli bir siyasî duruş hâline getirenler de var. Örneğin, çok iyi hatırlıyorum, "hızlı" sosyalist partilerimizden birinin Ankara'daki ilçe teşkilatlarından birinde Marx'ın resminin yanında Mustafa Kemal'in resmi de vardı. Bunun ne işi var burada dedim. "Bizim tek rehberimiz komünist manifesto değildir, Anadolu mukavemet hareketi ve onun öncüleri de bizim referansımızdır" gibi absürd bir cevap verdi. Şimdi, buradan yola çıkarak, Türkiye'deki fikir hayatı üzerinde sosyalistlerin ciddi bir nüfuzu olduğunu göz önüne alırsak, sosyalistlerin üzerlerine düşen görevleri, sorumlulukları yerine getirmemesinin hâlâ bir resmî ideolojiyle yaşıyor olmamızın üzerindeki ağırlığı sizce nedir?

Son sorundan başlamak istiyorum. Ben sosyalistlerin kabahatli olduğunu düşünüyorum. Bir kere milliyetçilik çok yeni bir şeydi 20. yy.'ın başında. Yeni ve çok geri bir şeydi. Onun için bizim solcularımızda milliyetçiliğe çok bağımlı kaldılar. Ayrıca, Türk solunda hiçbir zaman demokratik duygu olmadı. Zaten onların örnek diye bahsettikleri Sovyet tecrübesinde demokrasi çok özel bir anlama geliyordu. Bir diktatörlüktü o. O bakımdan sosyalistler Türkiye'de Kemalist dönüşümlere geniş ölçüde hak verdiler. Meselâ, ben karşılaştırmalı olarak baktığım zaman 1930'ların başında Türkiye'deki tek muhalefet yer altındaki komünistlerdi. Onların yazıp çizdikleri, eleştirdikleri de çok sınırlı. Karşılaştırınca, meselâ, Bulgar komünisti kendi hükümetine nasıl bakıyor, Yunan komünisti kendi hükümetine nasıl bakıyor, bizimkilerin çok edepli, çok sınırlı olduklarının farkındayım. Bunun sebebi geniş ölçüde yapılan şeylerin, bütün o devletleştirmeleri falan onaylıyorlar olmaları, hani kendileri de

gelseler bunları yapmak istiyorlardı zaten. Hükümete, Kemalizme karşı söyledikleri şeyler var. İşte bu, işçilerin serbestçe örgütlenmesine, kendilerini kastederek siyasî özgürlüklere izin vermemeleri falan. Nitekim 1930'lu yılların sonlarına doğru Komintern'den bir zılgıt geliyor, bu Kemalizmin canını sıkmayı bırakın, bırakın işçi haklarını diye, Kemalist Türkiye Sovyetler Birliği'nin dostudur, onun destekçisidir. Onun için bu şeylerden vazgeçin. Siz de meşru platformlar içinde gazetelere yazılar yazarak, kitaplar basarak falan yükselen faşizm tehlikesine karşı kendi rejiminizi savunun. Sonrası da malum.

Bu Komintern için bir taviz midir?

Bu taviz olur mu? Rusya'nın millî çıkarlarıyla uyum hâlinde, onlardan direktif alan bir durumda. Onun için burada amaç, Almanya tehlikesi karşısında Rusya'nın müttefiklerini ürkütmemek, onların canlarını sıkmamak. İşte bu TKP tarihinde desantrilizasyon olayı yani, Türk partisi Komintern'den çıkarılıyor. Bundan sonra ayrı olarak çalışın, yer altında küçük bir iskelet kadro muhafaza edin, ama sizin adamlarınız ortaya çıkıp insanları faşizm tehlikesine karşı uyarınlar ve hükümeti desteklesinler diyor. Komünistlerde zaten bu kişi tapısı falan da olduğu için onların Kemalizmle uzlaşması çok zor olmuyor. Kemalizmin onlara karşı acımasız davranmasına rağmen. Yani zihniyet olarak özgürlükçü, eleştirel, demokratik yaklaşım olmadığı için solcularda, senin de söylediğin gibi, resmî ideolojinin bugün hâlâ güçlü olarak devam etmesinde onların bir sorumluluk payı olduğu muhakkak.

Son olarak o zaman şöyle toparlayalım, ne yapmak gerekir? Toplumda demokratikleşme yolunda, şu manada kullanıyorum, Kemalizmi geriletmek, bunu resmî bir ideoloji olmaktan çıkartıp demokratik siyasî arenada yarışan bir ideoloji hâline getirmek için bir irade görünürde

olmasa da yer altında böyle bir irade var mı? Bunu gözlemleyebiliyor musunuz? Ne yapılabilir?

Kendisini ilerici sayan pek çok insan bu Kemalist mirasa sahip çıkmak istiyor. Bu anlaşılabilir bir şey, fakat bir de silâhlı kuvvetler var. Kemalizmin bekçisi olarak silâhlı kuvvetler duruyor. İşte onlar her tarafta Atatürk ilke ve inkılâpları diye ısrar ediyorlar. Tabii silâhlı kuvvetler toplum içindeki yerini muhafaza edebilmek için bu ideolojiyi kullanıyor. Bu her hâlde doğru bir şey. Ama bu nasıl değişir, herhâlde, eleştirel bakmayı bilen, öğrenen ve uygulayan; özgürlük, adalet ve eşitlik gibi değerleri olanların cesurca fikirlerini söylemeleri ve bize anlatanları böyle bir süzgeçten geçirilerek yorumlamaları, bu yorumu yaymaları gerekiyor. Şimdi Kemalist açıdan bakacak olursak; onlar bir korku içindeler. İşte Türkiye’de iki tane tehlike var. Bir Kürt tehlikesi, bir Türk-Kürt savaşına adım adım yaklaştığımız şu durumda bu çok âcil; bir de dinî irtica tehlikesi var onların gözünde. Şimdi demokrasi bunlara peşin haklar verilmesini ve onların da aynı kurallarla, eşit haklarla bir arada yaşama iradesini güçlendirecek şeyler yaratmayı gerektiriyor. Bu Kemalizmin ilkelerinden tavizler verilmesi diye yorumlanıyor. Biraz daha taviz verir-

sek bunlar burada durmazlar, daha fazla taviz isterler. Bu, ülkenin bütünlüğünden vazgeçme noktasına gelebilir. Onların bakışı bu. Demokrasi adına yapılacak değişiklikler Türkiye’nin bölünmesine yol açar. Zorluk bu noktada. Onların ikna edilmesi lâzım ki, Türkiye’de Türkler ve Kürtler, müminler ve lâikler bir arada yaşarken, bir arada yaşama iradesine sahip oldukları, bunu istedikleri için böyle olmalıdır. Yoksa zorla Türk Silâhlı Kuvvetleri’nin Kürt halkını yönetimi altında tutması veya lâiklikten yana tavır koyan silâhlı kuvvetlerin daha dini bütün insanları zorla yönetmeye devam etmesi, demokrasiyle, Avrupa Birliği’nin hâkim çerçevesi ile falan bağdaşmaz. Bu anlayışı yaymak. Bu tabii akşamdan sabaha olmaz. Bir askerî darbeyle de veya sivil darbeyle de olmaz. Bu bir mücadele gerektiriyor. Biraz cesur davranıp, ikna etmeye çalışmalı. Herhâlde askerler de bizim gibi düşünen insanların kötü niyetli olduğunu sanmıyorlar. Kötü niyetli değil, ama bize gafil diye bakıyorlar, ne yaptıklarının farkında değil, işte, demokrasi adına ülkeyi parçalayacaklar diye bakıyorlar. Ülke ancak demokratik koşullar altında bir arada kalabilirse bu bütünlük muhafaza edilmeye değer. Bu koşullar olmazsa bu bütünlüğün mânâsı nedir? Bunu anlatabilmek lâzım.

*yakında
ikinci baskı...*

Hukuk

Frederic Bastiat

LIBERTE

kitaplığınızda özgürlüğe yer açın...